

Verantwoorde keuzes maken

Zo bied je eerlijke kansen

Als leerkracht maak je dagelijks keuzes in het verdelen van je tijd over de leerlingen in je klas. Het liefst zo eerlijk mogelijk zodat alle leerlingen gelijke kansen krijgen. Maar wat is een eerlijke verdeling en wat zijn gelijke kansen?

TEKST **MARIJKE VAN VIJFEIJKEN, EDDIE DENESSEN EN TAMARA VAN SCHILT-MOL**

Kansengelijkheid is een belangrijk thema in het onderwijs. In Nederland vinden we dat het onrechtvaardig is als kinderen worden bevooroordeeld, omdat ze hoogopgeleide ouders hebben, of worden achtergesteld, omdat ze ouders hebben die hen minder goed kunnen ondersteunen. Toch blijkt in de praktijk dat er sprake is van ongelijke onderwijskansen; het opleidingsniveau van ouders blijkt wel degelijk van invloed op de schoolloopbaan van hun kinderen. Hiervoor is de laatste jaren steeds meer aandacht. Dit leidt vaak tot verhitte discussies op de werkvloer, want het bespreken van gelijke kansen doet een beroep op ons rechtvaardigheidsgevoel. En hierin kunnen mensen verschillen. Wat voor de één gezien wordt als gelijke kansen kan door de ander juist als ongelijk of onrechtvaardig worden beschouwd. En wat rechtvaardig wordt gevonden, kan ook nog eens per situatie of context verschillend zijn. In het

onderwijs bestaat de neiging om expliciete discussies over belangrijke waarden zoals sociale rechtvaardigheid en gelijke kansen te ontwijken. Terwijl een goede dialoog daarover jou als leerkracht kan helpen om verantwoorde en gezamenlijke keuzes te maken voor het bevorderen van kansengelijkheid (Brighthouse et al., 2018).

KEUZES VOOR GELIJKE KANSEN

Als leerkracht maak je dagelijks keuzes in het verdelen van je middelen, zoals tijd en aandacht, over leerlingen. Er zitten vaak veel leerlingen in je klas die niet alleen verschillen in leerbehoeftes. Ze verschillen ook in de mate waarin zij voor hun ontwikkeling afhankelijk zijn van jou of van de school. Sommige leerlingen leren buiten school meer dan andere leerlingen. Hierdoor raakt het bieden van gelijke kansen ook de vraag in hoeverre je met je onderwijs dient te compenseren voor minder leerervaringen van leerlingen buiten

Als leerkracht maak je dagelijks keuzes in het verdelen van je middelen, zoals tijd en aandacht, over leerlingen

school. Dit maakt het lastig om iedere leerling altijd exact te kunnen bieden wat die op dat moment nodig heeft. Je zult keuzes moeten maken. Welke keuzes je moet of kunt maken, en hoe je je beschikbare uren over de leerlingen verdeelt, is per lesomgeving (school, klas) verschillend. Deze (differentiatie)keuzes kunnen grote invloed hebben op de kansen-gelijkheid van leerlingen. Dit leggen we uit met behulp van vier verschillende principes, die uit de sociale rechtvaardigheidstheorie komen (Resh & Sabbagh, 2016).

**PRINCIPE 1:
GELIJKE VERDELING VAN MIDDELEN**

Het eerste principe gaat over het *verdelen van middelen*. Vanuit dit principe is elke leerling gelijk. Iedereen krijgt daarom evenveel leer-mogelijkheden in de klas. Voor differentiatie in de klas betekent dit dat je alle leerlingen evenveel tijd, aandacht en ondersteuning geeft, ongeacht of leerlingen thuis veel of juist weinig leerervaringen (kunnen) opdoen. Dus ongeacht hun sociale achtergrond.

**PRINCIPE 2:
VERDELEN OP BASIS VAN PRESTATIES**

Het tweede principe is het *verdiens*te principe. Vanuit dit principe worden middelen verdeeld

op basis van de inspanning, potentie of leer-resultaten van leerlingen. Ook hier wordt de verdeling dus niet gebaseerd op de sociale achtergrond. Uitgaande van dit principe kun je ervoor kiezen om onderwijsmiddelen ongelijk te verdelen, bijvoorbeeld door het inrichten van een plusklas voor leerlingen met hoge leerprestaties. Het rechtvaardigt het werken met persoonlijke leerdoelen in plaats van gezamenlijke leerdoelen voor alle leerlingen. Leerlingen met vergelijkbare prestaties worden dan vaak bij elkaar in een niveaugroep geplaatst. Iedere niveaugroep heeft eigen leerdoelen met aangepaste instructies en leeractiviteiten. Je bepaalt dan op basis van de eerdere prestaties of (veronderstelde) potentie van een leerling wat hij of zij wel of (nog) niet krijgt aangeboden.

**PRINCIPE 3:
VERDELEN OP BASIS VAN BEHOEFTE**

Het derde principe is het *behoefte* principe. Het wordt bij dit principe als rechtvaardig beschouwd dat aanvullende middelen worden gegeven aan leerlingen of groepen leerlingen die daar de meeste behoefte aan hebben. Denk aan leerlingen met achterstanden bij aanvang van het onderwijs of die tijdens hun schoolloopbaan thuis weinig ondersteuning

Differentiatiekeuzes kunnen grote invloed hebben op de kansgelijkheid van leerlingen

Welke waarden wil je nastreven?

krijgen. Vanuit dit principe wordt een beroep op je gedaan om kansarme leerlingen te compenseren door hen extra tijd en ondersteuning te geven ten opzichte van hun meer bevoorrechte klasgenoten.

PRINCIPE 4: STREVEN NAAR GELIJKE LEERUITKOMSTEN

Het compenseren van kansarme leerlingen past ook bij het vierde principe, namelijk *gelijkheid in output*. Vanuit dit principe gaat gelijkheid over het streven naar gelijke uitkomsten voor alle leerlingen. Bezien vanuit differentiatie in de klas betekent dit dat je inzet op instructiemethodieken die erop gericht zijn dat zoveel mogelijk leerlingen van dezelfde jaarklas de gezamenlijke leerdoelen behalen. Je laat leerlingen als een groep leren in hetzelfde tempo en zet coöperatieve werkvormen in om het samen leren te bevorderen. Voor leerlingen die moeite hebben met dit tempo zet je extra instructie in zodat ook zij de lesdoelen behalen.

DIVERGERENDE EN CONVERGERENDE LEERUITKOMSTEN UITGEDIPT

Elk rechtvaardigheidsprincipe heeft invloed op de keuzes die je kan maken voor differentiëren. Daarmee hebben ze ook invloed op de leeruitkomsten: afhankelijk van de keuzes groeien deze meer *uit* elkaar (divergeren) of meer *naar* elkaar (convergeren) toe.

1. DIVERGERENDE LEERUITKOMSTEN

Als uitgegaan wordt van het eerste en tweede principe gaan leeruitkomsten tussen leerlingen van verschillende sociale achtergronden verder uit elkaar groeien (*divergeren*). Dit gebeurt juist doordat er geen rekening gehouden wordt met de sociale achtergronden van leerlingen. De sociale achtergronden van leerlingen beïnvloeden voor een belangrijk deel hun startpositie in het onderwijs en de hoeveelheid ondersteuning die leerlingen thuis krijgen. Denk bijvoorbeeld aan het feit dat leerlingen van hoogopgeleide ouders vaak meer voorkennis en culturele bagage hebben die hen van pas komen in het onderwijs dan leerlingen van lageropgeleide ouders. Leerlingen van rijke ouders kunnen daarbovenop dankzij bijles buiten schooltijd, op school betere prestaties laten zien. Aan de andere kant kunnen leerlingen die opgroeien in een gezin waar geen Nederlands gesproken wordt achterstanden ervaren ten opzichte van hun klasgenoten waar Nederlands wel de voertaal is. Door dit soort verschillen, die dus afhankelijk zijn van in welk gezin een leerling opgroeit,

presteren sommige leerlingen minder goed dan andere. Als differentiatie in de klas gebaseerd is op de prestaties van leerlingen, komen deze leerlingen minder vaak terecht in een plusklas of in een hoge niveaugroep. Zij krijgen daardoor minder onderwijsaanbod en dus minder leerkansen dan waarop zij op basis van hun - nog minder ontwikkelde - capaciteiten recht zouden hebben.

2. CONVERGERENDE LEERUITKOMSTEN

Het derde en vierde principe zijn erop gericht dat leeruitkomsten van leerlingen naar elkaar toe gaan groeien (*convergeren*). Deze principes erkennen de noodzaak om achtergestelde sociale groepen te compenseren om een 'echt gelijke kans' op gelijke leeruitkomsten te bieden (Mijs, 2016). Je probeert als het ware een 'gelijk speelveld' te creëren voor de leerlingen in je klas. Veelgehoorde kritiek op deze vorm van differentiatie is dat het ten koste kan gaan van de tijd en aandacht voor leerlingen die hoog presteren en ertoe kan leiden dat deze leerlingen minder uitgedaagd worden dan bij de door hen geleverde prestaties passend zou zijn (Merry, 2008).

WAT VINDEN LEERKRACHTEN?

In de praktijk worstelen leerkrachten met dit soort vraagstukken. Ze passen een mengvorm toe van de principes, maar lijken zich daar nauwelijks van bewust te zijn. Leerkrachten vinden het zowel rechtvaardig om elke leerling optimaal uit te dagen en onderwijs te bieden dat past bij hun prestaties, als om extra te investeren in leerlingen die moeite hebben om de klassikale doelen te realiseren. In de praktijk worden divergente én convergente vormen van differentiatie toegepast. Het is de vraag of dit weloverwogen gebeurt. Zo blijken leerkrachten vaak geen bewuste keuze te maken voor het compenseren van groepen leerlingen uit kansarme gezinnen of om leeruitkomsten tussen leerlingen van verschillende sociale achtergronden verder uit elkaar te laten groeien (Van Vijfeijken et al., 2021).

DIFFERENTIATIE VOOR GELIJKE KANSEN

Als leerkracht wil je het liefst tegemoetkomen aan alle verschillende leerbehoeften van leerlingen én ook nog eens gelijke kansen bieden voor alle leerlingen. Maar je kunt niet alles, er moeten keuzes worden gemaakt. Om weloverwogen keuzes te kunnen maken, is het belangrijk dat leerkrachten hierover ook met elkaar het gesprek voeren en een gezamenlijke visie ontwikkelen op differentiatie in relatie tot sociale waarden en kansengelijkheid. De sociale rechtvaardigheidsprincipes kunnen helpend zijn voor het ontwikkelen van zo'n visie. Een manier om met elkaar in gesprek te komen over verschillende waarden is door praktijkdilemma's centraal te stellen. Met behulp van deze dilemma's bespreek je met elkaar hoe ze invloed kunnen hebben op gelijke kansen en welke waarden of principes op het spel kunnen staan. Welke waarden willen jullie nastreven of vooropstellen? Wat betekent dat voor het handelen in de klas of op schoolniveau? Vervolgens ga je met elkaar na welke oplossingen er zijn voor de dilemma's en wat de meest passende oplossing is voor jullie school. Het doel van het gesprek is om gezamenlijk te bepalen welke differentiatiepraktijk het beste bij jullie school past. En ook met elkaar goed te weten waarom jullie deze keuze hebben gemaakt.

De literatuurlijst is te vinden op:
www.jsw.nl/artikelen

MARIJKE VAN VIJFEIJKEN

(Marijke.vanVijfeijken@han.nl) is senior onderzoeker bij HAN. Ze doet promotieonderzoek naar opvattingen van leerkrachten over differentiatie vanuit het perspectief van gelijke kansen en sociale rechtvaardigheid

EDDIE DENESSEN

is bijzonder hoogleraar Sociaal-culturele achtergronden en differentiatie in het onderwijs bij het Instituut Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Leiden en universitair hoofddocent aan de Radboud Universiteit

TAMARA VAN SCHILT-MOL

is lector Eigentijds Beoordelen en Beslissen bij het onderzoeksteam Kwaliteiten van Leraren van Academie Educatie bij HAN

Meer over differentiëren

Op deze website zijn meerdere differentiatiedilemma's te vinden die goed te gebruiken zijn voor het voeren van gesprekken over differentiatie voor gelijke kansen: <https://fontys.nl/Over-Fontys/Fontys-Opleidingscentrum-Speciale-Onderwijszorg/Afstemmen-op-diversiteit/-Differentiatie/Verdiepen-activiteiten.htm>

Blijf op de hoogte van de ontwikkelingen in het basisonderwijs

Neem een (online) abonnement op JSW

- + Sinds 1913 een begrip
- + Praktische artikelen en opiniestukken
- + Interviews met onderwijsdeskundigen

Meer weten?

Ga naar jsw.nl of bel 088-2266692